

Arkistoyhdistys – Arkivföreningen ry:n lausunto 28.9.2026

Tekoäly ja tekijänoikeus: Vastuullinen tekoälyn kehittäminen ja käyttö – pienryhmien loppuraportit VN/7020/2024

Arkistoyhdistys – Arkivföreningen ry kiittää mahdollisuudesta lausua tekoäly- ja tekijänoikeuspienryhmien loppuraporteista.

Arkistoyhdistys tarkastelee kokonaisuutta erityisesti arkistojen, asiakirjallisen kulttuuriperinnön, tutkimuskäytön sekä tiedon autenttisuuden, provenienssin, jäljitettävyyden ja pitkäaikaisen käytettävyyden näkökulmasta.

1. Kannatanko luovan ryhmän ehdotuksia? Voitko ehdottaa niille tärkeysjärjestystä?

Arkistoyhdistys kannattaa luovan ryhmän ehdotuksia siltä osin kuin ne liittyvät yhdistyksen toimialaan.

Arkistoyhdistys pitää erityisen tärkeinä tiedon luotettavuuden vahvistamista, tekoälyllä tuotetun tai olennaisesti muokatun sisällön läpinäkyvyyttä, tekoäly- ja medialukutaidon kehittämistä sekä kansallisten ja muiden pienten kielten huomioimista tekoälyn kehittämisessä.

Arkistoalan näkökulmasta tekoälysisällön tunnistettavuudessa ei ole kyse ainoastaan käyttäjälle näkyvästä merkinnästä. Olennaista on myös, että sisällön alkuperää ja muodostumishistoriaa koskevat merkitykselliset tiedot voidaan tarvittaessa säilyttää aineistoon liittyvinä metatietoina tai muutoin luotettavasti aineistoon kytkettyinä tietoina ja todentaa myöhemmin.

Arkistoyhdistys pitää tärkeänä myös suomen, ruotsin ja saamen kielten sekä historiallisten kielimuotojen huomioimista tekoälyn kehittämisessä. Arkistoissa ja muissa kulttuuriperintöorganisaatioissa säilytettävillä aineistoilla voi olla tässä huomattava merkitys.

Arkistoyhdistyksen näkökulmasta luovan ryhmän ehdotuksissa tärkeimpiä ovat:

-tiedon luotettavuus sekä tekoälysisältöjen läpinäkyvyys ja tunnistettavuus niin että tekoälyn käyttö tuotteessa on aina selkästi merkittävä

-tekoäly- ja medialukutaidon vahvistaminen;

-kansallisten ja muiden pienten kielten aseman turvaaminen;

-tekijänoikeuksien asianmukainen huomioon ottaminen tekoälyn kehittämisessä ja käytössä.

2. Kannatanko teknologiaryhmän ehdotuksia? Voitko ehdottaa niille tärkeysjärjestystä?

Arkistoyhdistys kannattaa teknologiaryhmän keskeisiä tavoitteita, jotka koskevat laadukkaita ja eettisesti kestäviä aineistoja, läpinäkyvyyttä, metadataa, yhteentoimivuutta ja tekoälylukutaitoa.

Arkistoalan näkökulmasta aineistojen laatua tulee tarkastella tekijänoikeuksien lisäksi autenttisuuden, provenienssin, eheyden, kontekstin ja jäljitettävyyden näkökulmasta. Vastuullisen tekoälyn kannalta olennaista ei ole ainoastaan se, millä oikeudella aineistoa voidaan käyttää, vaan myös se, mistä aineisto on peräisin, missä yhteydessä se on muodostunut, miten sitä on käsitelty ja kuinka luotettavana sitä voidaan pitää. Lisäksi pitää tekoälyn käyttämä pohja-aineisto ilmoittaa lopputuotteessa, mikäli se on mahdollista.

Arkistoyhdistys kannattaa kansainvälisesti yhteentoimivien metatieto-, tunnistetieto- ja oikeuksienhallintaratkaisujen kehittämistä. Erillisiä kansallisia teknisiä ratkaisuja tulisi välttää silloin, kun eurooppalaisia tai kansainvälisiä standardeja voidaan hyödyntää.

Metatietoja koskevien tavoitteiden tulee samalla olla käytännössä toteuttamiskelpoisia. Historiallisissa arkistoaineistoissa tekijä-, oikeudenhaltija- ja käyttöoikeustiedot voivat olla puutteellisia eikä niiden täydellinen jälkikäteen selvittäminen ole mahdollista. Kansallisarkisto on omassa lausunnossaan nostanut esiin, että arkistoituihin asiakirjoihin ja tietovarantoihin sisältyvien suojattujen teosten määrää tai niiden oikeudenhaltijoita ei välttämättä ole mahdollista ennakolta selvittää.

Kulttuuriperintöorganisaatioille ei tule muodostaa velvoitteita tuottaa jälkikäteen sellaisia oikeuksienhallintatietoja, joita aineistojen muodostumisen tai arkistoinnin yhteydessä ei ole syntynyt tai säilynyt. Sen sijaan käytettävissä olevien oikeustietojen, niiden alkuperän ja epävarmuuksien säilyttämistä ja välittämistä tulee edistää.

Arkistoyhdistyksen näkökulmasta teknologiaryhmän ehdotuksissa tärkeimpiä ovat:

- laadukkaat, autenttiset, jäljitettävät ja asianmukaisesti dokumentoidut aineistot;
- aineistojen alkuperää, kontekstia ja käyttöä koskeva metadata;
- kansainvälisesti yhteentoimivat standardit ja tekniset ratkaisut;
- tekoälylukutaito ja aineistojen kriittinen arviointi.

3. Kannatatko juridiikkaryhmän ehdotuksia? Voitko ehdottaa niille tärkeysjärjestystä?

Juridiikkaryhmän raportissa kuvataan useita eri intressiryhmien osittain toisistaan poikkeavia näkemyksiä, eikä raportissa ole muodostunut kaikista kysymyksistä yhteistä kantaa. Arkistoyhdistys ei tämän vuoksi pidä tarkoituksenmukaisena käsitellä kaikkia raportissa esitettyjä näkemyksiä yhtenä ehdotuskokonaisuutena tai asettaa niitä keskenään yleiseen tärkeysjärjestykseen.

Arkistoyhdistys pitää jatkovalmistelussa ensisijaisen tärkeänä selkeää, ennakoitavaa ja eurooppalaisesti yhteentoimivaa sääntely-ympäristöä.

Tieteellisen tutkimuksen sekä kulttuuriperintöorganisaatioiden tehtävien toteuttamisen edellytykset tulee turvata samalla, kun oikeudenhaltijoiden oikeudet otetaan asianmukaisesti huomioon. Kansallisilla ratkaisuilla ei tule perusteettomasti kaventaa tutkimusorganisaatioille ja kulttuuriperintölaitoksille tekijänoikeuslain ja DSM-direktiivin perusteella kuuluvaa mahdollisuutta tekstin- ja tiedonlouhintaan tieteellistä tutkimusta varten silloin, kun toimijalla on aineistoon laillinen pääsy. DSM-direktiivin 3 artikla nimenomaisesti koskee tutkimusorganisaatioiden ja kulttuuriperintölaitosten tieteellistä tutkimusta varten tekemää tekstin- ja tiedonlouhintaa.

Arkistoyhdistys pitää tärkeänä, ettei kansallisilla lisensointi- tai sopimuslisenssiratkaisuilla aseteta tällaiselle tieteellisen tutkimuksen tekstin- ja tiedonlouhinnalle sellaisia lisäedellytyksiä, jotka käytännössä kaventaisivat EU-lainsäädännössä ja kansallisesti säädetyn poikkeuksen soveltamisalaa. Kansainvälisesti toimivan tutkimuksen ja kulttuuriperintösektorin kannalta lähtökohtana tulee olla EU-tasoinen sääntely ja sen mahdollisimman yhtenäinen soveltaminen.

Samalla on tärkeää erottaa tieteellistä tutkimusta varten tapahtuva tekstin- ja tiedonlouhinta muusta tekoälyn kehittämisestä ja esimerkiksi kaupallisesta jatkokäytöstä. Tutkimusta koskeva poikkeus ei sellaisenaan ratkaise kaikkia tekoälymallien kouluttamiseen tai myöhempään käyttöön liittyviä tekijänoikeuskysymyksiä.

Jatkovalmistelussa tulee lisäksi erottaa selvästi toisistaan:

- voimassa oleva lainsäädäntö;

- lainsäädännön tulkintaa koskevat eri sidosryhmien näkemykset;
- tulevaa sääntelyä koskevat tavoitteet;
- vapaaehtoiset hyvän käytännön suositukset.

Näin voidaan välttää tilanne, jossa yksittäisten intressiryhmien tavoitetiloja tulkittaisiin yleisesti hyväksytyiksi pelisäännöiksi tai jo voimassa oleviksi oikeudellisiksi velvoitteiksi.

Arkistoyhdistyksen näkökulmasta juridiikkaryhmän kokonaisuudessa tärkeimpiä jatkotyön tavoitteita ovat:

- EU-tasoinen, mahdollisimman yhtenäinen ja ennakoitava sääntely-ympäristö;
- tutkimuksen ja kulttuuriperintöorganisaatioiden toimintaedellytysten turvaaminen;
- voimassa olevan oikeuden ja eri intressiryhmien tavoitetilojen selkeä erottaminen;
- oikeudellisesti kestävien ratkaisujen kehittäminen kulttuuriperintöaineistojen vastuulliseen käyttöön.

4. Muita huomioita vastuullisen tekoälyn kehittämisestä ja käytöstä

Arkistoyhdistys pitää tärkeänä, että vastuullisen tekoälyn jatkotyössä tarkastellaan tekijänoikeuksien rinnalla tekoälyn vaikutuksia myös asiakirjallisen tiedon autenttisuuteen, proveniensiin, todistusvoimaisuuteen, jäljitettävyyteen ja pitkäaikaiseen käytettävyyteen.

Tekoälyä käytetään yhä enemmän myös viranomaisten ja muiden organisaatioiden asiakirjojen ja tietoaineistojen tuottamisen ja käsittelyn tukena. Arkistoyhdistys katsoo, että silloin, kun tekoälyn käytöllä on merkitystä asiakirjallisen tiedon tulkinnan, autenttisuuden tai todistusvoimaisuuden kannalta, tulee arvioida, mitä olennaisia tietoja tekoälyn käytöstä on tarpeen dokumentoida ja säilyttää.

Dokumentoinnin tulee olla riskiperusteista ja suhteutettua toiminnan sekä muodostuvan tiedon merkitykseen. Kaiken tekoälyn käytössä syntyvän kehote-, syöte- tai lokitiedon säilyttäminen ei lähtökohtaisesti ole tarpeellista. Olennaista on, että tarvittaessa voidaan arvioida, mistä tieto on peräisin, miten se on muodostunut ja muuttunut sekä mikä on ollut ihmisen ja tekoälyjärjestelmän rooli lopputuloksessa.

Historiallisten kulttuuriperintöaineistojen hyödyntäminen

Arkistoyhdistys pitää erityisen tärkeänä, että jatkovalmistelussa selvitetään oikeudellisia ja käytännöllisiä ratkaisuja, jotka mahdollistavat arkistoissa ja muissa kulttuuriperintöorganisaatioissa säilytettävien historiallisten aineistojen eettisesti ja vastuullisesti toteutetun hyödyntämisen tekoälyn perustuvassa tutkimuksessa ja soveltuvan lainsäädännön puitteissa myös muussa tekoälyn kehittämisessä.

Historialliset arkistoaineistot muodostavat ainutlaatuisen tietovarannon. Niillä voi olla huomattava merkitys esimerkiksi kansallisten kielimallien, historiallisten kielimuotojen tutkimuksen sekä yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tiedon hyödyntämisen kannalta.

Samalla historiallisiin arkistokokonaisuuksiin voi sisältyä erittäin suuri määrä tekijänoikeudella suojattuja teoksia, joiden oikeudenhaltijoita ei aineistojen iän, laajuuden tai puutteellisten oikeustietojen vuoksi ole mahdollista kattavasti tunnistaa tai tavoittaa. Kansallisarkisto on omassa lausunnossaan pitänyt tärkeänä sellaisten ratkaisujen kehittämistä, jotka mahdollistavat

tietoaineistojen ja niiden sisältämien suojattujen teosten hyödyntämisen vastuulliseen tekoälyn kouluttamiseen ja käyttöön kulttuuriperintöorganisaatioissa.

Arkistoyhdistys pitää perusteltuna, että lainsäätäjä ja muut toimivaltaiset tahot selvittävät tällaisia ratkaisuja. Niissä tulee turvata oikeudenhaltijoiden oikeudet, mutta samalla pyrkiä välttämään tilanteita, joissa historiallisten aineistojen erityispiirteet käytännössä tarpeettomasti estävät niiden yhteiskunnallisesti arvokkaan tutkimus- ja muun vastuullisen käytön. Tieteellistä tutkimusta varten säädetyt tekstin- ja tiedonlouhinnan mahdollisuudet tulee tässä yhteydessä turvata myös tekoälyn avulla.

Historiallisten kulttuuriperintöaineistojen vastuullinen tekoälykäyttö on kuitenkin tekijänoikeuksia laajempi kysymys. Aineistoissa voi olla arkaluonteisia henkilötietoja, historiallisia käsitteitä ja luokituksia sekä eri ihmisryhmiä koskevia dokumentaation ja edustavuuden vinoumia. Aineiston oikeudellinen käytettävyyks ei siten yksin ratkaise sitä, millainen tekoälykäyttö on eettisesti kestävä. Myös aineiston proveniensi, konteksti, edustavuus, henkilötietojen suoja sekä mahdolliset haittavaikutukset tulee ottaa huomioon.

Yhteentoimivuus ja jatkovalmistelu

Arkistoyhdistys katsoo, että jatkovalmistelussa painopisteen tulee olla EU-tasoisien sääntelyn, kansainvälisesti yhteentoimivien standardien ja yhtenäisten soveltamiskäytäntöjen kehittämisessä sekä sen varmistamisessa, että tutkimus- ja kulttuuriperintöorganisaatioiden mahdollisuudet hyödyntää tekoälyä tutkimuksessa ja kulttuuriperinnön käytettävyyden edistämisessä säilyvät myös tulevaisuudessa.

Jatkovalmisteluun tulee osallistua tasapainoisesti oikeudenhaltijoiden ja teknologia-alan lisäksi tutkimusyhteisön, arkistojen, kirjastojen, museoiden ja muiden merkittäviä tietovarantoja hallinnoivien toimijoiden edustajia.

Vastuullisen tekoälyn näkökulmasta on viime kädessä pystyttävä tarkastelemaan rinnakkain vähintään kahta kysymystä: onko aineistoa ollut oikeus käyttää ja voidaanko käytetyn tiedon alkuperä, konteksti ja käsittelyhistoria myöhemmin luotettavasti todentaa. Jälkimmäinen on keskeinen edellytys asiakirjallisen kulttuuriperinnön autenttisuudelle, luotettavuudelle ja pitkäaikaiselle käytettävyydelle.

Arkistoyhdistyksen hallituksen puolesta
Marja Piironen-Honkanen
puheenjohtaja